

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 338.48(497.4Kranjska gora)(091)

Prejeto: 28. 3. 2009

Janez Mlinar

dr. zgod. znanosti, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: janez.mlinar@guest.arnes.si

Razvoj turizma v Kranjski Gori

IZVLEČEK

Članek podaja pregled razvoja turizma v Kranjski Gori, ki danes velja za eno pomembnejših turističnih destinacij v Julijskih Alpah. Avtor ugotavlja, da je razvoj sledil splošnim trendom razvoja turizma v Sloveniji. Predmodernim oblikam (romanja, individualna popotovanja) je v drugi polovici 19. stoletja sledil množičnejši poletni turizem v dvajsetih letih 20. stoletja pa se mu je pridružil še zimski turizem. Pregled razvoja se zaključuje z drugo svetovno vojno.

KLJUČNE BESEDE

Kranjska Gora, turizem, Julijske Alpe, Gornjesavska dolina

ABSTRACT

THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN KRANJSKA GORA

The article offers a survey on the development of tourism in Kranjska Gora, which is today considered one of the important tourist destinations in Julian Alps. The author ascertains that the development followed the general trends of development of tourism in Slovenia. The pre-modern forms (pilgrimages, individual travelling) were in the second half of the 19th century followed by massive summer tourism, and in the 20-ies of the 20th century by winter tourism. The review of the development concludes with World War II.

KEY WORDS

Kranjska Gora, tourism, Julian Alps, Gornjesavska dolina (upper river Sava valley)

Na produ, ki sta ga skozi stoletja nanosili ob svojem sotočju Sava in hudourniška Pišnica, je nekako od 14. stoletja naprej stala vas Kranjska Gora. Stisnjena med Julijske Alpe na jugu in Karavanke na severu je bil njen razvoj determiniran predvsem z naravnimi danostmi. Valvasor je v svoji Šlavi vojvodine Kranjske zapisal, da *"mora vas precej trpeti zaradi svojih surovih sosedov snežnikov."* Po njegovem mnenju je prav zato polj okrog vasi malo, pa še ta niso posebno dobra, saj so kamnita in rasti nenaklonjena.¹ Podobne ugotovitve so zapisali leta 1827 tudi državni uradniki v cenilni elaborat Franciscejskega katastra za katastrsko občino Kranjska Gora. Bili so mnenja, da je zaradi visoke nadmorske višine in snega po gorah klima za kmetijstvo neprimerna in neugodna za boljše vegetacijo.² Zaradi takih pogojev se Kranjska Gora ni nikoli mogla pohvaliti z velikim blagostanjem. Delila je usodo podobnih alpskih vasi, za katere je bilo značilno skromno življenje in ob kasnejšem razvoju industrije v mestnih središčih tudi postopna depopulacija. Toda črnemu scenariju je ubežala s turizmom, ki je od druge polovice 19. stoletja igral v kraju vse pomembnejšo vlogo. Z njegovo pomočjo se je Kranjska Gora dvignila iz povprečja in anonimnosti ter v 20. stoletju postala osrednji zimsko turistični center na Slovenskem.

Olga Janša Zorn je v svojem referatu o turizmu v Sloveniji v času med obema svetovnjima vojnama, ki ga je predstavila na 28. zborovanju slovenskih zgodovinarjev na Bledu leta 1996, v razvoju turizma na Slovenskem razlikovala štiri obdobja. Obdobju neorganiziranega turizma do srede 19. stoletja je sledil čas, ko se je turizem tudi na osnovi novozgrajene železniške infrastrukture in sprememb v načinu razmišljanja začel pospešeno razvijati. Ustanovljene so bile prve turistične organizacije in društva, ki naj bi skrbela za razvoj te dejavnosti. Leta med obema vojnama, ki jih je v svojem referatu tudi natančneje obdelala, je Zornova opredelila kot tretje obdobje, njemu pa je sledil čas po drugi svetovni vojni, ki s svojimi specifikami v družbenem razvoju predstavlja četrto obdobje razvoja turizma.³ V članku, ki je posvečen prav spominu na Olgo Janšo Zorn, bi želel podati kratek razvoj turizma v Kranjski Gori. Časovno sem se zaradi specifik razvoja povojnega turizma omejil zgolj na čas do druge svetovne vojne.

Gornjesavska dolina je s svoje geografsko lego nekoliko odmaknjena od glavnih transportnih poti, ki so se je – čeprav ležali tako rekoč na stičišču med Koroško Kranjsko in Furlanijo – izognile. Glavna povezava med Furlanijo in Koroško je tekla skozi Kluže v Kanalsko dolino, kjer se je pri Trbižu pri-

bližala Kranjski Gori le na dobrih deset kilometrov, ter nato sledila dolini reke Zilje proti Beljaku. Podobno so se jo izognile tudi prometne povezave med Koroško in Kranjsko. S Koroške je sicer že zgodaj vodila pot preko Korenskega sedla v Gornjesavsko dolino, ki so jo uporabljali tudi za prevoz blaga, vendar je bila zgolj sekundarnega pomena. Glavnino prometa med obema deželama je namreč potekala preko Ljubelja, ki je bil tudi boljše vzdrževan. Kranjska Gora je bila na tak način izgubila možnost hitrejšega gospodarskega razvoja, njeni prebivalci pa so bili "obsojeni" na preživljanje s kmetijstvom. Dodatne možnosti za zaslužek so se odprle šele s pojavom turizma, ki je od druge polovice 19. stoletja predstavljal vedno pomembnejši vir zaslužka.

Prvi obiskovalci Kranjske Gore, ki jih lahko smatramo za turiste, so bili romarji.⁴ Na Višarjeh, v neposredni bližini kraja, je namreč že v srednjem veku na osnovi legende zraslo Marijino svetišče, ki se je sčasoma razvilo v najpomembnejše romarsko središče na slovenskem etničnem prostoru. Motiv legende se ne razlikuje mnogo od drugih podobnih zgodb, ki so spodbujale rast svetišč. Pastir, ki je na srenjskih pašnikih na Višarjeh pasel ovce, naj bi svojo čredo našel zbrano okrog Marijinega kipa skritega v brinovem grmu. Kip je odnesel v dolino, toda vedno znova se je podoba na nepojasnjen način vračala na goro. Lokalni duhovnik se je tedaj obrnil na oglejskega patriarha, ta pa je ukazal žabniški delegaciji, naj na tistem mestu, kjer so to podobo našli, postavijo cerkev v čas device Marije.⁵

Višek so romanja na Višarje dosegla v 17. stoletju, ko se je tudi v splošnem močno povečala priljubljenost drugih Marijinih svetišč. Do uveljavitve brezjanske božje poti v 19. stoletju, zlasti pa po letu 1863, ko naj bi na Brezjah prišlo do dvojice milostnih ozdravitev, so bile Višarje najpomembnejša romarska pot na slovenskem etničnem prostoru. O popularnosti višarskih romanj priča tudi število devotionalij, ki jih hranijo v Narodnem muzeju. Še sredi 20. stoletja je število višarskih devotionalij presegalo število tistih z Brezij in šele zaradi popularnosti v zadnjem stoletju brezjanske sedaj prevladujejo.⁶

Na goro so prihajali romarji iz Koroške, Štajerske, Furlanije in seveda tudi iz Kranjske. Mnoge lokalne skupnosti so romanja izvedla vsako leto tradicionalno na isti dan. Tako so na primer vsako leto v torek pred binkoštimi na Višarje prihajali slovenski romarji iz Štajerske, na binkoštni torek zvečer so prihajale procesije iz Zgornje Štajerske, v soboto pred praznikom sv. Trojice so na Višarje po-

1 Valvasor, *Die Ehre*, II, str. 117.

2 ARS, AS 178, Franciscejski kataster, Catastral Schätzungs-Elaborat der Gemeinde Kronau.

3 Janša-Zorn, *Turizem v Sloveniji*, str. 79.

4 O romanju in romarjih kot turistični dejavnosti prim. Dolinar, *Romanja kot oblika verskega turizma*, str. 32–37.

5 Sumper, *Višarski romar*, str. 7–10. Legendo po večini vsebinsko podajajo tudi vsi romarski vodniki z nekaterimi odmiki od Sumperja npr. Petrič, *Duša le pojdi z mano*, str. 168.

6 Knez, *Romanje na Višarje*, str. 312.

Romarji na Višarje so bili prvi turisti v Kranjski Gori. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

romali iz Škofje Loke, dan svetega Lovrenca pa je bil namenjen vernikom iz Ivnika na Štajerskem ter iz Bovca. Podobnih tradicionalnih datumov romanja je bilo še nekaj.⁷ Zelo slovesno je bilo na Višarjah leta 1860 ob petstoti obletnici čudežnih dogodkov. V sklopu slovesnosti je bilo obhajanih 86 slovesnih procesij, 109 slovenskih pridig, 56 nemških pridig 1477 maš.⁸ Temu primerno je bilo tudi število romarjev. Neznani dopisovalec v Bleiweisove Novice je junija 1860 zapisal, da je ob svojem nedavnem obisku Gorenjske srečeval romarje, ki so potovali na Višarje in da jih je bilo do tedaj mogoče že več kot 50.000.⁹

Kranjske romarje je pot do Višarij vodila preko Gorenjske, kjer so lahko sproti obiskali več drugih romarskih svetišč (Šmarna Gora, Lesce, Bled, Velesovo ...). Zadnji del poti je predstavljala Gornjesavska dolina. Na romarje še danes spominjajo kapelice z motivom višarske Marije, ki so posejane po celi dolini. Ta motiv se je pogosto pojavljal tudi po hišah in zlasti gostilnah (npr. Šmalceva gostilna v Mojstrani), ki so romarjem nudila okrepčilo in prenočitev. Zgolj ugibamo lahko, kolikšen del zaslužka so predstavljali romarji za lokalne gostilničarje, saj pravih virov, ki bi lahko natančneje osvetlili to vprašanje, žal ni ohranjenih.

Vendar romarji niso predstavljali možnost zaslužka zgolj za gostilničarje. V vizitacijskem zapisniku škofa Buchcheima, ki si je leta 1661 ogledal stanje župnij svoje škofije na Gorenjskem, najdemo zanimivo notico o odnosu kranjskogorskih župnikov

do višarskih romarjev. Po ogledu cerkve, kjer je odredil nekatere popravke, ter po pogovoru z župnikom Gašperjem Krašno ter kaplanom Mihaelom Šlibnikom je škof zaslišal še ključarja Jakoba Rogarja in Jurija Pečarja. Oba sta župnika sicer pohvalila ter poudarila, da vestno vrši službo božjo in na svoje stroške vzdržuje kaplana, kar ni storil noben njegov predhodnik. Vendar pa sta istočasno tudi poudarila, da ima cerkev od njega manj koristi kot od njegovega predhodnika Andreja Šinkovca. Slednji je namreč imel navado, da je "s prijaznimi besedami romarje na Višarje povabil v cerkev, jim bral mašo in jih postregel ter tako pogosto dobil miloščine za cerkev." Krašna pa je z romarji občeval "kot gospod z gospodi" in ni ničesar dobil za cerkev.¹⁰ Ali so bili tudi kasnejši kranjskogorski župniki tako spretni pri izabljanju denarja iz žepov romarjev, nam viri na žalost ne govorijo.

Med pionirje turizma lahko štejemo tudi tuje popotnike, ki so od 17. stoletja naprej iz različnih razlogov znašli v naših krajih.¹¹ Nekateri so zgolj v naglici potovali preko njih, drugi pa so si vzeli več časa in si ogledovali nekatere naravne znamenitosti.

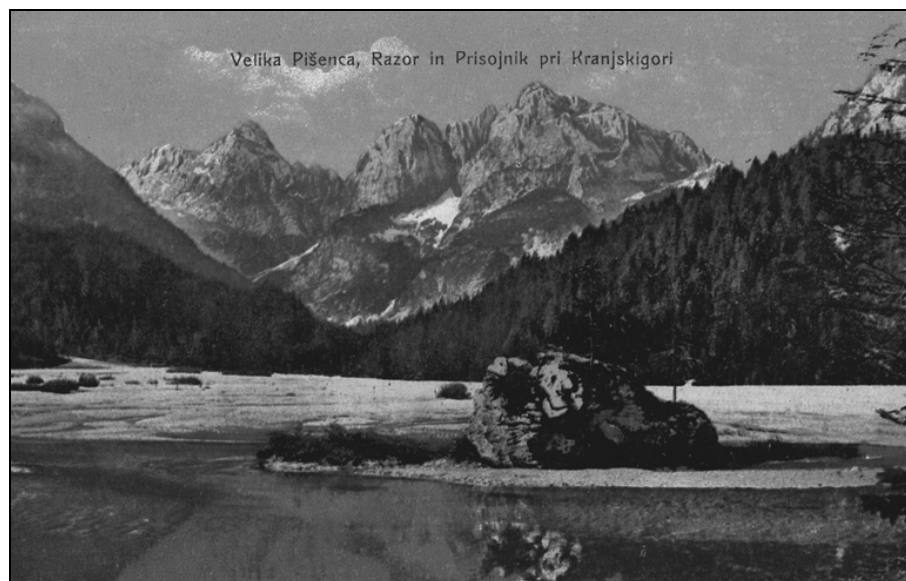
¹⁰ NŠALj, ŠAL, *Vizitacije škofa Otona Friderika Buchcheima*, šk. 8: "Interrogati responderunt Dominum Parochum divina bene peragere, et quod nemo Antecessorum fecit, etiam suis expensis Capellanum tenere. Res Ecclesiarum et Parochiae fueri bene, non tamen tantum prodest ecclesiae, quam pie defunctus Dominus Andreas Schinkoviz: ipse enim, cum Domini peregrinatum irent ad montem Visarie in Carinthiam et Ecclesiam hanc pertransierent bonis verbis illos deduxit ad Ecclesiam, ipse dixit Missam et inseruivit atque saepe bonam pro Ecclesia Eleemosynam impetravit: iste autem agit cum illis tanquam Dominus cum Dominis et nihil obtinet pro Ecclesia."

¹¹ Sumaren pregled popotnikov, ki so obiskali slovenske kraje v Shaw, *Tuji popotniki*, str. 165–193. Prim. tudi Holz, *Popotovanje po slovenskih deželah*, str. 48–57.

⁷ Prav tam, str. 316.

⁸ Petrič, *Duša le pojdi z mano*, str. 168.

⁹ *Kmečke in rokodelske novice*, 18 (1860), št. 26, str. 206.

Sotočje Male in Velike Pišnice s pogledom na Prisank in Razor je med obiskovalci Kranjske Gore veljalo za enega izmed najčudovitejših predelov Kranjske Gore. V ospredju je skala, na kateri danes stoji bronasti kip kozoroga. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Zaradi odmaknjenosti od prometnic in dejstva, da ni razpolagala z nekimi specifičnimi naravnimi znamenitostmi, je bila Gornjesavska dolina redkeje obiskana in med popotniki manj poznana kot na primer Cerkljansko jezero, Postojnska jama ali pa idrijski rudnik živega srebra. Kljub vsemu se lahko pohvali z obiskom eminentnega gosta Humphryja Davyja, angleškega naravoslovca in med drugim tudi predsednika britanske Kraljeve družbe (Royal Society). Prvič je skozi Gornjesavsko dolino potoval že leta 1818, vendar se je šele deset let kasneje v njej tudi dlje časa zadržal. Z njim je kot spremljevalec takrat že hudo bolnega Davyja potoval tudi študent medicine Johan James Tobin, ki si je v dnevnik vestno zapisoval njune dogodivščine.¹² V začetku maja 1828 sta prekoračila Ljubelj, preživela prvih štirinajst dni v Ljubljani, nato pa se odpravila na Gorenjsko. Sprva sta obiskala Bled in Bohinj, 22. maja pa sta se mimo Jesenic podala proti Gornjesavski dolini. Tobin, ki opisuje pokrajino kot divjo in romantično, izpostavlja, da so na poti srečevali stotine romarjev obeh spolov, ki so bili namenjeni na Višarje ali pa so se že vračali. Prenočili so v Podkorenu in se zaradi priljudnosti gostilničarja odločili, da ostanejo nekaj dni. Tobin si je v naslednjih dneh ogledal Zelence in Rabeljsko jezero, skupaj z Davyjem pa je skušal priti do izvira Soče. Kot vodiču je spremljal podkorenski poštar ter jima skušal izvir Koritnice "prodati" kot Sočo. Po treh dneh

preživetih v Podkorenu sta Davy in Tobin odšla v Avstrijo in se vrnila konec avgusta istega leta, ko sta si ogledala še Tamar in – to pot dejanski – izvir Soče v Trenti.

Tobin je bil v Gornjesavski dolini navdušen nad čudovito naravo, zlasti nad dolino Pišnice. Verjetno je prav po zaslugi njegovega dnevnika bila pot od Beljaka proti Ljubljani čez Korensko sedlo uvrščena tudi v Murrayev vodnik po južni Nemčiji in sosednjih pokrajinah, ki je bil takrat eden najpopularnejših "turističnih" vodnikov v angleščini. Opise doline povzema po Tobinu in Davyju ter opisuje njeno lepoto s superlativi. Zlasti izpostavi Zelence kot izvir Save ter dolino Pišnice. Vodnik poudarja, da domačini sicer govorijo "kranjski" jezik, ki je slovenski dialekt, vendar so gostilničarji večji nemškega jezika.¹³

Za slovensko javnost je Gornjesavska dolina s Kranjsko Goro postala zanimiva nekaj desetletij kasneje, ko se kraj začne pogosteje pojavljati v obeh osrednjih častnikih tistega časa, Bleiweisovih Kmečkih in rokodelskih novicah ter Laibacher Zeitung. Heinrich Costa v svojih Spominih iz Kranjske, ki jih je zasnoval z namenom, da bi – kot se je izrazil v predgovoru – zapolnile že dolgo trajno željo po delu, ki bi izobraženemu popotniku lahko služilo kot vodnik po čudes polni, vendar premalo poznani in čašeni deželi Kranjski, Kranjske Gore sicer ne omenja. Iz bližnje okolice izpostavlja zgolj dolino Vrata in Triglav ter zlasti Bled in Bohinj.¹⁴ Njegova

¹² Tobin, *Journal of a Tour*. Odlomke, ki se nanašajo na slovensko ozemlje in po katerem so navedbe tudi citirane, je prevedel in priredil Janez Šumrada. Prim.: Šumrada, *Angleška popotnika*, str. 291–296 in str. 394–398.

¹³ Murray, *A handbook for travellers*, str. 300.

¹⁴ Costa, *Reiseerinnerungen*.

Dopisnica iz Kranjske Gore iz konca 19. stoletja. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

knjiga je odraz določenih sprememb v tedanji družbi. Tudi med Kranjci se je povečano zanimanje za širšo okolico, ki je prekoračilo dotedanje ozke gospodarsko pogojene interese. V ospredje je stopila želja po spoznavanju tujih krajev, ljudi, njihovih navad, predvsem pa romantično čudenje nad naravnimi lepotami.

V omenjenih osrednjih kranjskih časopisih se je sredi 19. stoletja pojavljalo vse več potopisov, ki so bralcem skušali približati druge kraje na Kranjskem in širše. V Bleiweisovih Novicah je tako februarja 1856 Josip Levičnik v več nadaljevanjih objavil potopis, v katerem je opisal svojo pot od Ljubljane do Bele peči. Kranjski Gori je odmeril precej prostora in govoril o njej v superlativih. Cesto po dolini je opisal kot dobro, gladko, prijazno za voz in pešce. Svojega navdušenja nad naravo ni mogel skriti. "Kranjska Gora in vsa njena okolica se nam razodene, bi rekel, v nepopisljivi lepoti. Kakor mejnik milolepega in divjkekrasnega je postavljena vas ob iztoku velike in male Pišence," je zapisal in potem nadaljeval: "Po mojem mnenju se sme okolica kranjsko-gorska v oziru lepote med naj lepše kraje naše domovine šteti."¹⁵

Splošno mnenje o Kranjski Gori kot o kraju z eno izmed najlepših vedut na Kranjskem se je začel počasi prebijati in utrjevati v zavesti javnosti. Vzporedno s tem, pa je potekal tudi proces, ki je bil predpogoj za razvoj turizma v dolini. Poleg zdraviliškega turizma, ki se je med premožnimi sloji začel uveljavljati že v začetku 19. stoletja, je v naslednjih desetletjih vse bolj popularna postajala tud t.i. "poletna svežina (Sommerfrische), umik na deželo, na sveži zrak, daleč od vročega in zatohlega mestnega

okolja. Taka oblika počitnic je bila tipična za manj premožno meščanstvo, ki si daljšega letovanja v zdraviliških ali na vse bolj priljubljeni morski obali finančno niso mogli privoščiti.¹⁶ S pojavom poletne svežine se je po eni strani kultura dopustništva razširila med širši krog ljudi, po drugi strani pa so za počitnice postale aktualne druge destinacije. Kranjska Gora je bila idealna za novo obliko počitnikovanja.

Prelomnico v razvoju Kranjske Gore pomeni dograditev železniške povezave med Ljubljano in Trbižem. Kranjskogorci so prvi uradni vlak lahko pozdravili na svojem kolodvoru 14. decembra 1870. Vlak, ki je vozil dvakrat na dan, je Kranjsko Goro približal svetu in bistveno olajšal komunikacijo ter spodbudil potovanja. V potopisni črtici z naslovom Iz Kranjske Gore do Beljaka je avtor, ki se je podpisal kot Troglodit, leta 1874 zapisal, da "ni torej čuda, da zdaj, ko je potovanje skoro otročja igrača, drži po svetu cele trume ljudi, ki so prej doma za pečjo sedeli in si o težavah in nevarnostih potovanja rajši dali pripovedovati ali so sami brali, nego bi bili kaj tacega sami skusili."¹⁷ Toda brez težav in napak ni šlo. Iste leta je namreč nekaj številčk pred tem v Novicah izšel anonimni dopis, ki opozarja tudi na kvaliteto ponudbe. Avtor se je najprej pohvali, da se "okolica našega kraja po pravici imenuje 'Kranjska Švic', najrava je tu veličastna, da malo kje tako ... Te krasote narave vabijo leto za letom tujce, ki pribhajajo k nam jih občudovat. Da vsak tujec nekaj denarja na ta način pri nas pusti, je gotovo in dobro za nas". Avtorju zato ni šlo v račun, da se za tujca tako malo stori. "Ako prideš v gostilnico in želiš kaj jesti, navadno ne dobiš

¹⁵ Kmečke in rokodelske novice 14 (1856), št. 12, str. 95.

¹⁶ Studen, Iz avanturizma v turizem, str. 101.

¹⁷ Kmečke in rokodelske novice, 32 (1874), št. 38, str. 298.

Hotel Balkan je bil zgrajen v času Balkanski vojn, po katerih je tudi dobil ime. Danes na tem mestu stoji Hotel Kotnik. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

*druziga, ko piško, klobaso ali subo svinjino, večkrat pa še tega ne. Pivo se na več krajih toči, a kaj, ker je popolnoma mlačno! In vendar imajo Kranjskogorci gore večnega ledu prav pred nosom, tako da bi vsak krčmar prav lahko in z majhnimi stroški napravil ledenico, v kateri bi se hladilo pivo in se dalo meso dalje časa hraniti. Sicer pa je ljudstvo na moč prijazno in spoštuje tujce, tudi se pri nas skoro nikdar ne sliši o kakem pretepu ali tatvini; po gostilnah se tujci ne odirajo, kakor je brati na pr. o Bledu ali o krčmarju M. na Bohinjski Bistrici. Da bi se odpravila še prej omenjena nepristojnost, potem bi gotovo mrgolelo tujcev, ki bi bili z naravo in prebivalci popolnoma zadovoljni."*¹⁸

Sprva so bile turistično zanimive predvsem gore, saj je planinarjenje postajalo vse bolj popularna oblika preživljanja prostega časa. Že 1874 je bila ustanovljena kranjska sekcija Nemško – avstrijskega planinskega društva. Slabih dvajset let kasneje se mu je pridružila še Slovensko planinsko društvo. Obe društvi sta propagirali gorništvo in si prizadevali za gradnjo planinskih postojank. Nemško društvo je 1901 postavilo pod Vršičem prvo kočjo, ki so jo poimenovali po svojem nekdanjem predsedniku Wilhelmu Vossu (danes Erjavčeva kočja). Kranjskogorska podružnica Slovenskega planinskega društva je na sedlu Vršiča zgradilo svojo kočjo 1912 (danes Tičarjev dom). Po prvi svetovni vojni sta se jima pridružili še Koča na gozdu, ki je nastala s preureditvijo gozden kočje polkovnika Rimla – ta je vodil izgradnjo ceste preko Vršiča med prvo svetovno vojno – ter kočja v Krnici, ki so jo odprli 1931. Obiskovalci gora so zlasti do prve svetovne vojne, ko individualni obiski gora še niso bili pogosti, nu-

dili domačemu prebivalstvu možnost relativno dobrega zaslužka. Podatki o ceni vodenja v kranjskogorske gore sicer niso ohranjeni, vendar zagotovo ni bila bistveno nižja od cene mojstranskih vodnikov. Ti so na primer pred prvo svetovno vojno za vodenje iz Mojstrane do Triglava dobili 5 do 6 goldinarjev.¹⁹

Število gostov, ki so v Kranjski Gori in njeni okolici povečini preživeli več tednov, se je postopoma večalo. Laibacher Zeitung je konec leta 1899 poročal, da je tega leta Kranjsko Goro obiskalo 86 turistov, Podkoren pa 30. Prednjačile so ženske. Vsi gostje razen treh so prihajali iz Kranjske. Večina od njih je ostala v Kranjski Gori več kot 6 tednov!²⁰ Za naslednje leto Laibacher Zeitung prinaša še natančnejše podatke. Preko poletja je v Kranjski Gori in Podkorenu bivalo 42 moških in 73 žensk, skupaj 115 turistov, od katerih jih je 5 ostalo do sedem dni, 10 do treh tednov, 46 do štiri tedne, 26 do pet tednov, 37 do šest tednov in 9 preko šest tednov. Vsi so prihajali iz Kranjske²¹ Socialne strukture gostov ne poznamo, verjetno pa so prevladovale meščanske družine, med njimi pa se je občasno znašla tudi vidnejša javna osebnost. Tako je tedanji župnik Blaž Artelj v župnijsko kroniko leta 1897 z neprikritim ponosom zapisal, da je konec julija nekaj dni v Kranjski Gori bival tudi Simon Gregorčič, po Arteljevem mnenju "tačasni največji pesnik slovenski."²²

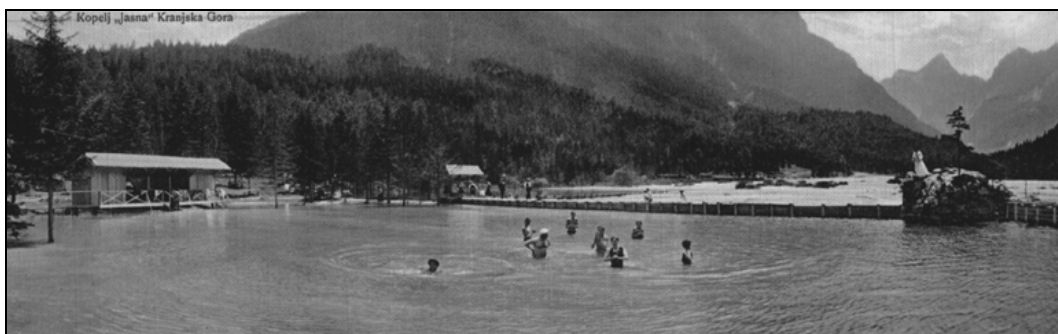
¹⁹ Novak, *Kmečko gospodarstvo*, brez paginacije.

²⁰ *Laibacher Zeitung*, 118, (1899), št. 262, str. 2083 (15. 11. 1899).

²¹ *Laibacher Zeitung*, 119, (1900), št. 254, str. 2093 (6. 11. 1900).

²² NŠAL, Arhiv župnije Kranjska Gora, *Spomenica župnije Kranjska Gora*, brez paginacije.

¹⁸ *Kmečke in rokodelske novice*, 32 (1874), št. 29, str. 233.

Kopališče Jasna je bilo pomembna turistična pridobitev. Fotografija je nastala še pred njegovo posodobitvijo leta 1929. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Vzporedno z večanjem števila gostov so se razvijale tudi prenočitvene kapacitete v kraju. Prvi hotel v Kranjski Gori sta leta 1902 zgradila zakonca Černe ter ga poimenovala Hotel Razor. Nekaj let kasneje je bil postavljen še hotel Slavec, tik pred prvo svetovno vojno pa se jima je pridružil še hotel Balkan. Gostje pa so lahko prenočili še v gostilni Hribar ter gostilni Košir. S tem je bila dana možnost resnejšega razvoja turizma.

Pospešen razvoj turizma je vse bolj kazal potrebo po organizirani in stalni skrbi za turistično ponudbo in videz kraja. Tedanji župan Gašper Lavtižar je junija 1904 pozval Kranjskogorce, da se *"združimo in delujemo skupno za prospeh Kranjske Gore, za povzdigo in izboljšanje prometa, za olepšanje kraja in za olajšanje občevarjanja s tujci."* V razglasu, ki naj bi nastal na pobudo krajevnega zdravnika dr. Josipa Tičarja, je bilo posebej poudarjeno, da se ne smejo zadovoljiti z enodnevnimi gosti in tistimi, ki pridejo v Kranjsko Goro varčevat, temveč morajo iskati tiste goste, ki jim je več do udobja kot do denarja.²³ V društvenih pravilih so opredelili namen društva. Društvo naj bi pospeševalo prihod tujcev, kar naj bi dosegli z izrabljanjem naravnih lepot, ki bi jih naredili lažje dostopne, zgradili bi poti, počivališča, razglede, nasade, igrišča. Poti naj bi opremili z napisi, gradili in oskrbovali naj bi letoviške naprave in zgradbe, skrbeli za ustrezno reklamo ter podpirali ugled kraja. Društvo je skrbelo tudi za oddajo sob svojim članom.²⁴ Našteli so tudi svoje prednosti pred drugimi turističnimi kraji. Visoko nadmorsko lego ob železniški progi in v bližini prometnih križišč, veličastne gorske orjake, nepokvarjeni planinski zrak so smatrali za tisto, kar naredijo Kranjsko Goro primerno tudi za daljša bivanja.²⁵

Svojo zagnanost so turistični delavci kmalu pokazala tudi z dejanji. Že naslednje leto po ustanovitvi so začeli graditi sprehajalne poti. Ob poteh so na razglednih točkah uredili počivališča ter naj njih

postavili klopi in mize. Poti so označili, jih opremili z napisi in jih tudi redno vzdrževali. Leta 1908 so s petrolejskimi cestnimi svetilkami, ki so jih postavili ob glavni cesti, poskrbeli za svojstveno javno razsvetljavo. Na Požarju, delu vasi proti Pišnici, so uredili teniško igrišče. Za največjo pridobitev pred prvo svetovno vojno je veljala izgradnja kopališča ob sotočju Velike in Male Pišnice, ki so ga svečano odprli 1911. Zaradi čiste, bistre vode naj bi jo češki obiskovalci poimenovali kot Jasna. Ob 25. obletnici društva so leta 1929 kopališče preuredili in razširili. Ker v kraju pred prvo svetovno vojno ni bilo nobene kopalnice, so v današnjem Ljudskem domu leta 1914 uredilo banjsko kopel s prhami.²⁶

Rezultati truda prvih zanesenjakov se je začeli kmalu kazati. Dopisnik v *Laibacher Zeitung* je julija 1911 zapisal, da *"kdor nekaj let ni bil v Kranjski Gori ne bo navdušen samo nad naravo ampak tudi nad napredkom, ki ga je to gorsko 'Sommerfrische' naredilo v zadnjih letih"*. Avtor je pohvalil urejen videz kraja in mnoge nove pridobitve kraja. Zlasti ga je navdušilo novozgrajeno kopališče v dolini Pišnice. Izpostavil je zagnano delo Tujskoprometnega društva ter njegovega predsednika Josipa Tičarja. Ob koncu je napovedal, da bo *"Kranjska Gora s svojimi zagnanimi turističnimi delavci in društvom v dolednem času stopila v vrsto velikih kranjskih turističnih krajev."*²⁷

Društvo je aktivno sodelovalo tudi pri promociji kraja. Leta 1913 je Deželna zveza za tujski promet izdala brošuro v češkem in poljskem jeziku ter v njej predstavila tudi Kranjsko Goro.²⁸ Aprila 1914 je bil v časopisu *Adria und Ostalpen*, ustanovljenim 1908 v Gradcu, objavljen članek o Kranjski Gori.²⁹ Rezultati intenzivnejše reklame so bili vidni tudi v naraščajočem številu obiskovalcev. *Laibacher Zeitung* tako septembra 1913 poroča, da so bili vlaki iz

²⁶ Prav tam, str. 102.

²⁷ *Laibacher Zeitung*, 130, (1911), št. 169, str. 1614, (26. 7. 1911).

²⁸ *Laibacher Zeitung*, 132, (1913), št. 158, str. 1471, (12. 7. 1913).

²⁹ *Laibacher Zeitung*, 133, (1914), št. 82, str. 615, (11. 4. 1914).

²³ Černe, *Borovška vas*, str. 86.

²⁴ Prav tam, str. 88.

²⁵ Prav tam, str. 99.

V času med obema vojnama se je smučanje in sankanje dokončno uveljavilo kot eden izmed pomembnejših delov kranjskogorske turistične pobude. S tem je kraj dobil dve turistični sezoni, letno in zimsko. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Gorenjske polni turistov, zlasti Tržačanov, ki so se vračali iz Bleda, Bohinja, Kranjske Gore in drugih turističnih centrov.³⁰

Že pred prvo svetovno vojno so se pojavili v Kranjski Gori zametki zimskega turizma. Januarja 1912 je *Laibacher Zeitung* poročal o odličnih razmerah za smučanje in sankanje v Kranjski Gori ter obvestil bralce o znižanih zimskošportnih kartah za vlak³¹ Znižane karte za vlak je članom športnih društev železnica ponujala tudi naslednje leto.³²

Toda hiter razvoj turizma je prekinila prva svetovna vojna. Sprva je bila Kranjska Gora zaradi vojne prizadeta zgolj posredno. Zlasti se je zmanjšalo število obiskovalcev, v kraju pa je bilo čutiti splošno napetost zaradi vojne. Situacija se je bistveno spremenila šele maja 1915, ko je na strani antantnih sil v vojno stopila tudi Italija ter napadla Avstroogrsko. Kranjska Gora je zaradi bližine fronte postala eno od oskrbovalnih središč za fronto v okolici Bovca. Ob železniški postaji so bile zgrajene barake, ki so služile za bivališče zalednih vojaških enot ter za oskrbovalni center za ranjence. Januarja 1916 je bila uvedena tudi omejitev gibanja. V Kranjsko Goro je bilo možno priti samo s posebnim dovoljenjem vojaških oblasti.³³ V takih razmerah seveda ni bilo mogoče govoriti o turizmu.

Po koncu prve svetovne vojne in nekajletnem zatišju so se turisti začeli postopoma vračati v Kranjsko Goro. Prelomni sta bili zlasti leti 1927 in 1928. Samo v dveh letih se je število turistov početrilo in preseгло število 3200. Zagotovo je k temu pripomogla tudi leta 1927 odprta informacijska pisarna ter uvedba turistične takse, s pomočjo katere so financirali urejanje turistične infrastrukture. Poleg števila gostov je stalno naraščal tudi dohodek od turizma. Tujsko društvo je tako v poročilu občinskemu odboru zapisalo, da je v letu 1930 znašal prihodek od nočnin 781.460 dinarjev.³⁴

K stalnemu naraščanju gostov in dohodka je zagotovo pripomogel pospešen razvoj zimskega turizma. Ponudbi izpred prve svetovne vojne so dodajali novo. Leta 1924 so začeli graditi prvo smučarsko skakalnico, ki je dovoljevala skoke med 25 in 30 metri. Tujsko društvo je v tridesetih letih načrtno začelo odkupovati parcele pod Vitrancem, kjer so nameravali urediti sodobno smučišče. Leta 1936 so pričeli z izsekavanjem in urejanjem prog, slovesno pa so jih uporabi predali na Božič 1938. Kot prvo množičnejšo prireditev so na smučišču organizirali drugi zlet vseh gorenjskih smučarjev. Smele načrte o gradnji žičnice je preprečila druga svetovna vojna. V sezoni v sezoni 1933/1934 so ponudbo dopolnili še z smučarsko šolo. Ustanovil jo je Zdravko Zore, ki si je izkušnje smučarskega učitelja nabiral v Arlbergu v Avstriji.³⁵

³⁰ *Laibacher Zeitung*, 132, (1913), št. 210, str. 1916, (13. 9. 1913).

³¹ *Laibacher Zeitung*, 131, (1912), št. 4, str. 32, (5. 1. 1912).

³² *Laibacher Zeitung*, 132, (1913), št. 3, str. 20, (4. 1. 1913).

³³ *Laibacher Zeitung*, 135, (1916), št. 12, str. 93, (17. 1. 1916).

³⁴ ZAL, JES 65, *Turistično društvo Kranjska Gora*, šk. 2, 5.

³⁵ Černe, *Borovška vas*, str. 120–122.

Turizem je v letih po prvi svetovni vojni postal najpomembnejša gospodarska panoga v kraju. Tujsko društvo je 1930 v dopisu občini Kranjska Gora ugotavljalo, da je sam kraj že skoraj prenapolnjen s turisti in da jih je bilo samo morebitne rezerve samo še v okolici.³⁶ Od 180 hišnih števil, kolikor jih je bilo v zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno je bilo samo deset takih kjer niso oddajali sob. V turistični sezoni so domačini pogosto spali na skednju, sobe pa so oddajali turistom. Zasluzek je bil dober, saj so od nočitve zaslužili 15 dinarjev kar je bilo več kot je znašala dnevna ženska dnina.³⁷ Predvojnimi nočitvenimi zmogljivostmi sta se pridružila še hotela Erika in Petrovo ter penziona Černe, Zlatorog, Olga, Škrlatica, Kresnica, Spominčica, in Mojstrovka. Skupaj je bilo turistom na voljo več kot 400 sob s 714 posteljami.

Turističnemu razvoju so sledile tudi ostale gospodarske, trgovinske in obrtne dejavnosti. Okrog leta 1938 je Kranjska Gora, ki je imela precej manj kot 1000 prebivalcev, premogla sedem trgovin, tri frizerje, štiri taksiste, štiri čevljarje, štiri krojaške delavnice, kovačijo, tri mesnice, dve pekarni, dve branjariji, fotografa, kavarno ter dve advokatski pisarni. V kraju sta imela sedež hranilnica ter sodišče z zemljiško knjigo in okrajnim zaporom.³⁸

Trideseta leta prejšnjega stoletja so bila zlata leta kranjskogorskega turizma. Razvita ponudba z zimsko in poletno sezono, relativno dobra turistična infrastruktura ter uveljavljeno ime so Kranjsko Gora umestile med najpomembnejše turistične kraje na Slovenskem. Za Bledom je zaostajala zgolj v mondenosti. Optimizem in zagon je grobo prekinila druga svetovna vojna, ki pomeni močno zarezo v razvoju, ki je pogojena tudi s spremembo družbenega sistema. Zasebno iniciativo, ki je bila vse do tedaj glavno gonilo razvoja v kraju, je zamenjala država s svojimi pogledi in svojim načinom dela. Toda to je že druga zgodba.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv republike Slovenije

AS 178, Franciscejski kataster, k.o. Kranjska Gora.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŠAL – Škofijski arhiv Ljubljana, Vizitacije

Arhiv župnije Kranjska Gora, Spomenica župnije Kranjska Gora, rokopis.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

JES 65, Turistično društvo Kranjska Gora.

ČASOPISI

Laibacher Zeitung, 1899, 1900, 1911, 1912, 1913, 1914, 1916.

Kmečke in rokodelske Novice, 1856, 1860, 1874.

LITERATURA

Costa, Heinrich: *Reiseerinnerungen aus Krain*. Laibach : Eger, 1848.

Černe, Vid: *Borovaška vas. Monografija o Kranjski Gori*. Kranjska Gora : Turistično društvo, 1992.

Dolinar, France Martin: Romanja kot oblika verskega turizma. *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*. Ljubljana : ZZDS, 1996, str. 32–37.

Holz, Eva: Popotovanje po slovenskih deželah v času od propada ilirskih provinc do uvedbe železnice, ko še niso izumili turizma. *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*. Ljubljana : ZZDS, 1996, str. 48–57.

Janša-Zorn, Olga: Turizem v Sloveniji v času med vojnima (1918–1941). *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*. Ljubljana : ZZDS, 1996, str. 78–95.

Knez, Darko: Romanje na Višarje. "In hoCLOCo Mater ChrIstI InVenta stetIt." *Theatrum vitae et mortis humanae. Prizorišče človeškega življenja in smrti. Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana : Narodni muzej Slovenje, 2002, str. 309–318.

Murray, John: *A handbook for travellers in southern Germany; being a guide to Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria etc.* London, 1837.

Novak, Anka: *Kmečko gospodarstvo v dolini. Vodnik po razstavi*. Kranj, 1974.

Petrič, Franci: *Duša, le pojdi z mano. Božje poti na Slovenskem III*. Ljubljana : Družina, 1996.

Shaw, Trevor: Tuji popotniki na Slovenskem 1669–1880. *Historični seminar II*. Ljubljana : ZRC SAZU, 1997, str. 165–193.

Studen, Andrej: Iz avanturizma v turizem. *Razvoj turizma v Sloveniji. Zbornik referatov*. Ljubljana : ZZDS, 1996, str. 96–104.

Šumper, Janez: *Višarski romar*. Ljubljana, 1860.

Šumrada, Janez: Angleška popotnika v slovenskem alpskem svetu. *Planinski vestnik* 84 (1984), str. 291–296 in str. 394–398.

Tobin, John James: *Journal of a Tour made in the Years 1828–1829 through Styria, Carniola, and Italy whilst accompanying the late Sir Humphry Davy*. London, 1832.

Valvasor, Johann Weikhard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*. Laibach, Nürnberg, 1689.

³⁶ ZAL, JES 65, Turistično društvo Kranjska Gora, šk. 2, 5.

³⁷ Novak, *Kmečko gospodarstvo*, brez paginacije.

³⁸ Černe, *Borovaška vas*, str. 112.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Entwicklung des Fremdenverkehrs in Kranjska Gora

Kranjska Gora (Kronau) gilt heute als einer der bedeutendsten Fremdenverkehrsorte in den Julischen Alpen. Die Entwicklung des Tourismus im Orte folgte den allgemeinen Trends dieses Wirtschaftszweigs in Slowenien und weicht von diesen, von Einzelheiten abgesehen, nicht wesentlich ab.

Die ersten Ansätze des Fremdenverkehrs in Kronau findet man schon zur Zeit des nichtorganisierten Tourismus bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. Aus dieser Zeit sind vor allem zwei Formen des Fremdenverkehrs überliefert: Pilgerfahrten zum benachbarten Luschariberg/Višarje (bis zur Etablierung von Bresiach/Brezje als zentralem Wallfahrtsort im slowenischen ethnischen Gebiet) und gelegentliche Besuche von Reisenden. Pilger, die für die Pfarrkirche in Kronau gespendet haben sollen, sind im Visitationsbericht Bischof Buchheims aus dem Jahr 1661 überliefert. Zu den

bedeutendsten Reisenden, die auch schriftliche Spuren über ihren Besuch (März 1828) im oberen Save-Tal hinterlassen haben, sei Humphry Davy genannt.

Einen bedeutenden Meilenstein in der Entwicklung des Fremdenverkehrs in Kronau stellt der Ausbau der Eisenbahnstrecke zwischen Laibach (Ljubljana) und Tarvisio (Trbiž) im Dezember 1870 dar. Die neue Verkehrsverbindung erleichterte dem durchschnittlichen Besucher den Zugang zum oberen Save-Tal und gab neben der sonstigen Veränderung in der gesellschaftlichen Freizeitgestaltung dem Fremdenverkehr starken Antrieb. Kronau erlebte einen Aufschwung vor allem nach der Gründung eines Fremdenverkehrsvereins (Tujsko prometno društvo) im Jahr 1904, als man um eine Verbesserung des Angebots organisiert Sorge zu tragen begann.

Der Fremdenverkehr wurde in den darauffolgenden Jahrzehnten zum bedeutendsten Wirtschaftszweig des Ortes, was sich in seinem Aussehen und in der sozialen Struktur der Bevölkerung niederschlug. Die Ortschaft begann bereits vor dem Zweiten Weltkrieg ihren ruralen Charakter zu verlieren und zunehmend die Züge eines Fremdenverkehrsortes zu gewinnen.